

УДК 930.253(044.2)"1952/1968"

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231468](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231468)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін

Одеського національного морського університету

вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

**«...ИНТЕРЕСНО ВАШЕ МНЕНИЕ...,
КАК МНЕНИЕ ПОДЛИННОГО УЧЕНОГО»:
ЕПИСТОЛИ Б. С. БОДНАРСЬКОГО С. І.-Я. БОРОВОМУ**

У статті представлена частина епістолярної спадщини видатного російського і радянського бібліографа, ідеолога запровадження універсальної десятикової класифікації в СРСР – Б. С. Боднарського. У статті вперше репрезентовано його маловідомі історичні джерела – двадцять епістолей до радянського історика С. І.-Я. Борового. Листування цих вчених-бібліографів представляє безперечний інтерес для історії радянської бібліографії, зокрема, та історії історичної науки загалом. Репрезентовані епістоли зберігаються в Державному архіві Одеської області, в фонді особового походження професора С. І.-Я. Борового. Опубліковані его-документи охоплюють період від 1952 до 1968 рр. та являють собою цінне джерело з історії суспільно-культурного життя початку другої половини ХХ ст. Надані матеріали відображають окремі фрагменти професійної діяльності двох вчених та їх особисті й наукові комунікативні зв'язки з деякими представниками радянського наукового співтовариства. Епістоли дозволяють відтворити деякі деталі історії радянської історичної науки, певні епізоди біографії низки радянських вчених тих років на тлі подій соціокультурного середовища. Особливий інтерес представляють епістоли Б. С. Боднарського в контексті вивчення його міжособистісних відносин з колегами та містять факти для детальної характеристики академічної спільноти того часу. В епістолах також міститься характеристика людських відносин, душевні переживання щодо певних моментів, які мали місце в науковому оточенні, опис атмосфери повсякденного життя. Особлива цінність поданих першоджерел полягає в тому, що їх зміст демонструє наявність уважного й доброзичливого ставлення між вченими. У значній мірі особисті зв'язки С. І.-Я. Борового з впливовим в академічних колах науковцем допомогли молодшому колезі подолати деякі труднощі та здобути визнання як вченого в галузі бібліографії на всесоюзному рівні. Публікація листів супроводжується досить повними коментарями щодо їх змісту та вводить до наукового обігу цінне історичне джерело.

Ключові слова: Б. С. Боднарський, С. І.-Я. Боровий, епістоли, історія, бібліографія, бібліотечна справа, книгознавство, Одеса.

В письмах умного человека отражается характер тех,
кому они адресованы.
Георг Лихтенберг¹

Історія історичної науки в цілому та, зокрема, всіх її напрямів не може бути вивчена з належною повнотою, спираючись лише на наукову літературу та архівні матеріали певних інституцій. Для дослідження та розуміння сторінок історії науки особливо багату цінну інформацію дає звернення до фондів особового походження вчених, у яких відклалися їх епістолярна спадщина, щоденникові записи, рукописи опублікованих і неопублікованих праць тощо. Ці матеріали все ще недостатньо повно введені дослідниками до наукового обігу в зв'язку з їх знаходженням у різних архівосховищах (центральных, обласних і відомчих архівах, фондах музеїв, відділах рукописів наукових бібліотек тощо) або через не володіння інформацією щодо їх існування, або через ігнорування (професійну некомпетентність) цього важливого типу історичних джерел. Проведення перехресного аналізу різних типів історичних джерел (документи, щоденники, листи, наукові праці тощо) дає можливість уникнути їх неправильного розуміння і трактування, більш об'єктивно реконструювати і зрозуміти епізоди минулої дійсності, детальніше їх розуміти і тлумачити, що в підсумку підтверджує або спростовує інформацію щодо історичного знання.

Складовою документального простору епістолярної спадщини щодо вивчення історії історичної науки ХХ ст. є фонд особового походження радянського історика, фахівця з соціально-економічної історії ХVІ – початку ХХ ст. та в різних галузях гуманітарного знання ХVІІІ – першої половини ХХ ст. – Саула Ізраїля-Янкелевича Борового (1903–1989)², який зберігається в Державному архіві Одеської області (ДАОО) та містить значний інформаційний потенціал.

Фонд особового походження С. І.-Я. Борового в ДАОО залишається на сьогодні маловивченим, хоча матеріали, які в ньому відкладено, багатогранно відображають його інтелектуальну діяльність та, зокрема, деякі фрагменти історії історичної науки. Серед масивного корпусу (36 одиниць зберігання) архівних документів фонду особового походження С. І.-Я. Борового, що включають біографічні матеріали, документи службової та наукової діяльності, фотографії тощо за період від 1927 до 1983 рр., значне місце займає епістолярна спадщина колег вченого [3, с. 100–102]. Його кореспондентами були авторитетні вчені-гуманітарії – П. Н. Берков, Д. Д. Благой, І. Д. Бойко, В. В. Виноградов, В. Т. Пашуто, А. В. Фадєєв, В. К. Яцунський та ін. На сьогодні здійснено репрезентацію еґо-документів трьох адресантів С. І.-Я. Борового – О. Л. Вайнштейна³, В. І. Пічети⁴ та Л. П. Гроссмана⁵. Значна частина листів залишається не опублікованою, але вони безумовно заслуговують на введення до наукового обігу. Як складова джерельної бази досліджень історії історичної науки дані матеріали сприяють отриманню більш всебічної та достовірної інформації щодо розвитку історіографічного процесу в СРСР у період 1940-х – 1970-х рр. Завдяки вивченню приватного листування відбувається персоніфікація історичної науки,

з'являється можливість простежити комунікативні взаємини між інтелектуалами певної епохи.

Одним із адресантів С. І.-Я. Борового був найвідоміший російський і радянський бібліограф, книгознавець, методолог, історик бібліографії, педагог – Богдан Степанович Боднарський (1874–1968). Він був центральною фігурою науково-організаційного процесу бібліотечної і книгознавчої справ в Російській імперії та СРСР. Перелік його професійно-статусних досягнень вражає: член Руського бібліографічного товариства при Московському університеті (з 1909 р.; з 1910 р. – секретар, у 1920–1929 рр. – голова); член Руського бібліологічного товариства; редагував «Бюллетень книжных новостей» (1909–1910), «Бюллетень книжных и литературных новостей» та бібліографічний відділ «Бюллетеней литературы и жизни» (1911–1917); беззмінний редактор першого руського бібліографічного журналу – «Библиографические известия» (1913–1929); організатор і перший директор Російської центральної книжкової палати (серпень 1920–1921); директор Російського бібліографічного інституту (1921–1922); читав курси бібліографії та бібліотекознавства у вишах Москви і Ленінграда; професор Московського бібліотечного інституту (1940–1956). Б. С. Боднарський зробив вагомий внесок у поширення в Російській імперії Універсальної десятикової класифікації (УДК), яку вивчав у Міжнародному бібліографічному інституті в Брюсселі під керівництвом засновника інституту і творця міжнародної системи класифікації інформації Поля Отле. Б. С. Боднарський довго та інтенсивно займався вивченням класифікації, можливостями її застосування у бібліотечній справі та бібліографії, переведенням російською мовою. Значною мірою саме завдяки його активній діяльності – численних доповідей у різноманітних інституціях – вдалося подолати байдужість до десятикової класифікації в академічному середовищі та серед фахівців бібліотечної справи. У підсумку це призвело до широкого визнання і впровадження в бібліотечній мережі СРСР єдиної десятикової системи. Б. С. Боднарський розробив оригінальну класифікацію бібліографічної продукції, яку використав у *magnum opus* – «Библиография русской библиографии» в 4 томах (1918–1929) – першого в світі поточного покажчика бібліографічних матеріалів⁶. Впродовж понад шістдесяти років Б. С. Боднарський органічно поєднував професійну, наукову, викладацьку та громадську діяльність, серед яких важливе місце займали бібліографія і бібліотечна справа. Як наслідок, ще сучасники високо оцінили його внесок у бібліотечну справу, що дало підстави Руському бібліографічному товариству 1915 р. за необхідне підготувати та видати, присвячений йому нарис⁷.

Б. С. Боднарський належав до того покоління інтелігенції, через свідоме, повне духовної зрілості та віддане життя якого, «пройшла» історична зміна епох, яка вмістила три революції, світову і громадянську війни, суспільно-політичні та соціально-економічні катаклізми тощо, що суттєво вплинуло на еволюцію їх моральних і етичних поглядів. Незважаючи на всі карколомні зміни в країні

в центрі світоглядних уявлень представників цього покоління завжди перебувала філософія збереження спадкоємності та безперервності культурної спадковості як основи існування будь-якого суспільства. Загибель інтелігенції – носія цієї думки – сприймалася як знищення культури, а з нею всього суспільного устрою держави. Саме з цієї точки зору розумів та оцінював те, що відбувалося в країні в буремні роки Б.С. Боднарський, який як діяч культури хоча й по-своєму, але прийняв нову владу. У перші місяці існування нового політичного режиму його роль у встановленні контактів представників академічної спільноти з владою була виключно велика.

Активна професійна, наукова і громадська діяльність Б.С. Боднарського викликала до нього повагу як у наукових колах, так і з боку очільників діючої влади. Зовнішня канва його долі здається цілком благополучною. Про нього писали при житті та після смерті, його ім'я не зникло з радянських енциклопедій і довідників, про нього згадували (як правило, в перерахуваннях) у монографіях, присвячених історії бібліотечної справи та бібліографії. Незважаючи на «помірну» популярність Б.С. Боднарського на сторінках наукової літератури, його постать до сих пір залишається *terra incognita* для вітчизняної історії науки. Повноформатна і багатоаспектна біографія Б.С. Боднарського ще чекає на свого професійного дослідника. Окреме зацікавлення викликають не вивчені комунікативні відносини Б.С. Боднарського з представниками академічної корпорації, зокрема, з С. І.-Я. Боровим, біографія і творчий спадок якого на сьогодні представлені в спеціальних студіях, у тому числі частково визначено і висвітлено його особисте коло спілкування.

Дані щодо часу та місця знайомства Б.С. Боднарського з С. І.-Я. Боровим на сьогодні нам невідомі. Можемо констатувати, що вони були представниками різних генерацій⁸. Б.С. Боднарський представляв «конформістську» гілку «пізньоімперської» генерації вчених, первинна соціалізація якого зароджувалася в умовах лібералізації та модернізації Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. У дореволюційний час він не сприймав ідеологію більшовиків, а встановлення радянської влади, змусило його сприйняти умови нового політичного режиму. С. І.-Я. Боровий мав відношення до гілки «адептів» «ранньорадянської» генерації вчених, формування моральних цінностей і життєвих пріоритетів якого відбувалося в умовах революційного романтизму, а в період становлення першої в світі соціалістичної держави він свідомо підтримував ідеологію радянської влади. Незважаючи на понад двадцять дев'ятирічну різницю у віці їх об'єднувало віддане служіння і любов до науки, які були для них домінуючими орієнтирами в житті. Якщо гіпотетично припустити, що Б.С. Боднарський та С. І.-Я. Боровий познайомилися у другій половині 1940-х рр., то станом на цей час перший з них був авторитетним і видатним діячем, вченим і педагогом у галузі бібліографії та бібліотечної справи.

У великій епістолярній спадщині Б.С. Боднарського, яка в переважній більшості (понад 2 тисяч одиниць зберігання) відкладена в фонді 573 відділу ру-

кописів Російської державної бібліотеки (Москва), важливе змістовне місце займають листи до С. І.– Я. Борового – колеги в галузі бібліотечної справи і бібліографії. З огляду на невраховані послання С. І.–Я. Борового у відповідь, на сьогодні можемо констатувати, що листування між двома вченими тривало понад півтора десятка років – від червня 1952 р. до січня 1968 р. Останню епістолю, серед представлених у цій статті, Б. С. Боднарський написав у віці 93 років.

Введення до наукового обігу епістолій Б. С. Боднарського, адресованих С. І.–Я. Боровому дає можливість значно розширити уявлення щодо просопографічних портретів цих двох багатограних постатей. Епістолярна спадщина по праву вважається частиною інтелектуальної діяльності кожного діяча минулого. Ці матеріали в поєднанні з іншими історичними джерелами дозволяють простежити напрями творчих пошуків вчених – від моменту інтуїтивного зародження ідей до знаходження їх остаточних формулювань.

У публікації в форматі журнальної статті неможливо повноцінно прокоментувати змістовне і фактологічне багатство репрезентованих епістолій, в яких увага переважно сконцентрована на співпраці вчених у галузі дослідження історії та історіографії бібліографії. Хоча, скоріш за все, предметне поле спілкування між науковцями було значно ширшого діапазону.

Один лист різко виділяється з усього пласту представлених нами епістолій Б. С. Боднарського, які, як правило, мають діловий характер. Той факт, що в цих епістолах не має «ліричних» відступів, дає підстави стверджувати, що суб'єкти листування мали суто колегіальні комунікації. Мова йде про лист від 10 вересня 1957 р. (див. дод. № 5), в якому Б. С. Боднарський одночасно ставить питання й відповідає на них щодо історій Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1920), Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922)⁹ та Українського бібліографічного товариства в Одесі (1925–1930). У листі Б. С. Боднарський розглядає питання щодо дат існування, особових складів, керівників та спадкоємності обох товариств. Завдяки фактологічним уточненням і наполегливим переконанням С. І.–Я. Борового, який був членом Українського бібліографічного товариства в Одесі, брав участь в його засіданнях, виступав на одному з них з доповіддю на тему «Рецензія на „Часописи Поділля“» [4, с. 62] та опублікував статтю в одному з випусків «Записок Українського бібліографічного товариства в Одесі» [2], що «... „Українське бібліографічне товариство“ было новым Обществом, а не тем же, открытым в 1911 году и в 1928 году реорганизованным» (див. дод. № 5), Б. С. Боднарський прийшов до висновку: «Теперь для меня не подлежит сомнению, что „Украинское товарищество“ – не реформированное Одесское общество» (див. дод. № 5).

Таким чином, висловлені факти і думки у листуванні двох вчених дають підстави стверджувати, що існуюча в науковій літературі ідея щодо спадкоємності

між Одеським бібліографічним товариством при Імператорському Новоросійському університеті та Українським бібліографічним товариством в Одесі¹⁰ не відповідає дійсності та помилкова. Підтримуємо цю тезу та в якості її аргументації наголошуємо, що, в першу чергу, головними факторами щодо відсутності спадкоємності між цими товариствами є їх організаційно-правова форма та мета діяльності. Перша інституція було науково-дослідною установою в структурі Міністерства народної освіти Російської імперії, метою якої було «...содействовать теоретической выработке и практическому применению мер для облегчения библиографического обозрения всех родов литературных произведений и критической их оценки, а также изучению книжного дела в прошлом и настоящем» [5, с. 3]. Друга установа була громадським об'єднанням, заснованим «...з ініціативи Науково-методичної комісії по справах українізації при Одеській політосвіті», яке своєю метою мало національно-популяризаторську діяльність: «...регулярно ознайомлювати одеські культурні сили (вчительство, студентство, бібліографічних та клубних робітників, членів різних гуртків та семінарів, культвідділів та культкомісій) та взагалі місцеве громадянство з сучасним українським книжковим скарбом та кращими новинами українського друку, а разом з цим шляхом поширення та розповсюдження здобутків української культури серед суспільства, сприяти поглибленню та підвищенню свідомості громадянства щодо української культури» [1, с. 77].

Колегіальні взаємини Б.С. Боднарського та С. І.-Я. Борового були різноманітними й багатограними, важливе місце серед яких займали суто наукові питання. У цих відносинах прослідковується чіткий вплив саме Б.С. Боднарського, старшого від свого молодшого колеги на понад двадцять дев'ять років, який високо оцінював його наукову діяльність: «Едва ли нужно говорить, что интересно Ваше мнение о названном труде, как мнение подлинного ученого» (див. дод. № 15).

Репрезентовані епістоли Б.С. Боднарського дозволяють відтворити деякі деталі історії радянської історичної науки, деякі епізоди біографії низки радянських вчених тих років на тлі подій соціально-культурного середовища. Особливий інтерес становлять листи вченого в контексті вивчення міжособистісних відносин його автора з колегами по цеху та містять факти для детальної характеристики академічної спільноти того часу. У листах також міститься характеристика людських відносин, душевні переживання щодо певних ситуацій, опис атмосфери повсякденного життя тощо. Особлива цінність листів полягає в тому, що їх зміст демонструє наявність уважного і доброзичливого ставлення між вченими.

Епістоли Б.С. Боднарського до С. І.-Я. Борового зберігаються в особовому фонді останнього в Державному архіві Одеської області. Представлені епістоли розташовані в хронологічному порядку. Авторська дата наводиться за оригіналами. Листи друкуються відповідно до сучасних правил російської мови. Дрібні особливості тексту (закреслення, надрядкові вставки тощо), зроблені

самим адресантом та обумовлюються. Скорочення розкриті та відзначені квадратними дужками. Стилистичні особливості написання, а також переклад іноземних слів на російську мову поміщені в примітках. Коментарі до листів відзначені в тексті арабськими цифрами і поміщені наприкінці листів. Коментарі містять біографічні, історико-літературні та інші пояснення. Відомості про місце зберігання оригіналу подані з умовними скороченнями.

№ 1: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1952.06.08

Глубокоуважаемый Саул Яковлевич!

Очень был рад получить Ваше письмо, из которого вижу, что С. Я. Марлинский¹¹ не вполне точно передал Вам мою просьбу. Я не просил о предоставлении мне экземпляра «Сборника», — я просил сообщить мне текст Вашей рецензии на 1-е издание книги¹² Н. В. Здобнова¹³, если, конечно, текст этот сохранился у Вас. Самого же сборника я не видал и слышал, что он вовсе не выходил в свет. То же говорил мне и Ю. А. Меженко¹⁴. Таким образом, Вы совершенно справедливо говорите о не возможности даже «взглянуть на него».

Едва ли нужно пояснять, почему меня интересует Ваша рецензия. Я давно и усердно работаю в области библиографии. Книга Здобнова меня особенно заинтересовала. Естественно, мне очень было интересно познакомиться с мнением столь компетентного судьи в вопросах книговедения, каким являетесь Вы.

Пользуясь случаем, позволяю себе обратиться к Вам с просьбой когда-нибудь высказать мне Вашу критику на 2-е издание книги Здобнова¹⁵. Моя просьба имеет несколько эгоистический характер: я читаю в Моск[овском] библиотечном институте курс «Истории библиографии». Поэтому, пользуясь книгой Здобнова, я хотел бы «творчески» воспринять ее. А для этого помощь таких людей, как Вы — истинный клад.

Остаюсь искренно уважающий Вас

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 11–11 зв. Автограф. Лист.

№ 2: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1952.06.28

Многоуважаемый Саул Яковлевич!

В ответ на Ваше письмо я только об одном хотел бы сказать: просить Вас поделиться со мной соображениями, которые возникнут у Вас при повторном прочтении книги Н. В. Здобнова.

Со словами Вашими о том, что Вы «сомневаетесь, что материалы, которые Вы собираете, могут быть для меня интересны», я решительно не согласен. *A priori*¹⁶ могу сказать, что все соображения и материалы мне будут интересны и полезны.

Искренно и душевно преданный
Б. Боднарский [подпись]
ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 12. Автограф. Лист.

№ 3: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Дорогой Саул Яковлевич!

Насколько я мог узнать, заявления о конкурсах до сих пор еще не рассматривались. Произойдет это, по-видимому, в недалеком будущем.

Вы, – полагаю, – не сомневаетесь в том, что я был бы очень рад, если бы Ваша кандидатура оказалась наиболее приемлемой.

Искренно уважающий
Б. Боднарский [подпись]

21/VI 1953

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 13. Автограф. лист.

№ 4: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1954.08.20

Дорогой Саул Яковлевич!

Ваше письмо получил и был глубоко тронут приветствием и добрыми пожеланиями.

Искренно и от всей души благодарю Вас.

Преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 14. Автограф. Лист.

№ 5: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1957.09.10

Дорогой Саул Яковлевич!

Не нахожу слов благодарности за Ваше письмо о судьбах одесских библиографических обществ.

Дело в том, что меня уже давно беспокоит этот вопрос, но не было достаточно сильного стимула, чтобы как следует им заняться.

Ваше письмо с одной стороны живо напомнило мне о фактах, которые за давностью почти-что улетучились из моей головы, а с другой стороны значительно облегчило мне труд, который пришлось проделать при разыскании необходимых материалов.

Что слова мои – не являются простым выражением вежливости, а проникнуты подлинным чувством благодарности, постараюсь подтвердить несколькими примерами.

Так, прежде всего, благодаря Вашему сообщению, раскрывается явная ошибка, допущенная С. А. Рейсером¹⁷ в его «Хрестоматии по русской библиографии»¹⁸, где он на стр[анице] 301 жизнь Одесского библиогр[афического] о[бществ]а¹⁹ определяет годами: 1911–1930, вместо: 1911–1922.

Точно также открывается и вторая его (Рейсера) ошибка, утверждающая, что Одесское библиогр[афическое] о[бщест]во «после его реорганизации» в 1928–1930 г[одах], вместо своих «Известий»²⁰, стало издавать «Записки Українськ[ого] бібліогр[афічного] т[оварист]ва»²¹.

Вы исправляете и²² эту ошибку, указывая, что «Укр[аїнське] біб[ліографічне] т[оварист]во» было новым О[бщест]вом, а не тем же, открытым в 1911 г[оду] и в 1928 г[оду] реорганизованным. (Здесь pro domo sua²³ я должен сказать, что виновником ошибки Рейсера был я, дав в редактировавшихся мной «Библиографических известиях» Русского библиогр[афического] о[бщест]ва при Моск[овском] унив[ерситете] в № 1–4 за 1925 г[од] на стр[анице] 245 неправильную информацию об «Украинском биб[лиографическом] т[оварищест]ве», как о якобы²⁴ реформированном «Одесском библ[иографическом] о[бщест]ве»).

Кстати, пользуясь случаем, хотел бы просить Вас помочь мне установить в отношении «Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва» несколько неясных для меня фактов, касающихся личного его состава. Рейсер в своей «Хрестоматии» утверждает, что председателем Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва до революции был проф[ессор] И. А. Линниченко²⁵, «а позднее – Б. М. Комаров²⁶». Это не верно, так как Линниченко был председателем и после революции, а Б. М. Комаров председателем Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва никогда не был. (Он был председателем «Украинского биб[лиографического] т[оварищест]ва», возникшего после революции).

Отмечая эту ошибку Рейсера, я хотел бы высказать свое недоумение и относительно неточных сведений, сообщенных мне Вами в Вашем письме. Имею в виду следующее: Вы говорите, что в «1921–1922 г[одах]» председателем Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва был «тот же проф[ессор] В. Ф. Лазурский²⁷, а к концу, кажется²⁸, Б. В. Варнеке²⁹».

Не прав ли я, считая, что Лазурский фактически никогда не был председателем Одесского о[бщест]ва? Он все время был секретарем и лишь в 1921 г[оду], когда Линниченко покинул Одессу, перебравшись в Симферополь^{*30}, Лазурский был избран председателем, но за его отказом³¹ (?) обязанности председателя выполнял Де-Рибас³². Таким образом, мои недоумения сводятся к тому, что, во-первых, я не уверен в правильности моих сведений о том, что Линниченко уехал в Симферополь (?!); во-вторых, что избранный в председатели Лазурский отказался от этой чести, благодаря чему пришлось взять бразды правления товарищу председателя Де-Рибасу и, в-третьих, что по Вашим словам, «кажется»³³ председателем был и³⁴ Варнеке. (Не ошибаетесь ли Вы?).

Что касается «Украинского библиографического тов[арище]ства», то и здесь Вы, с одной стороны, помогли мне увидеть свои ошибки, но с другой – вызвали во мне некоторые недоумения.

Теперь для меня не подлежит сомнению, что «Украинское т[оварищес]во» – не реформированное Одесское о[бщес]тво. (Хотя не ясно, зачем понадобилось создавать новое О[бщес]тво, когда не собиралось умирать старое).

Недоумение вызвало во мне Ваше утверждение о том, что «Украинское т[оварищес]во» существовало с 1929 по 1931³⁵ г[од]. Если это не описка, то явная ошибка, так как в «Записках» этого же Общества 1928³⁶ ч[асть] I в статье «Від Редакції» прямо говорится о протекших «трьох³⁷ років», а на стр[анице] 60 этих же «Записок» в перечне докладов, прочитанных в О[бщес]тве, отмечается 1-ый доклад, прочитанный Лазурским 7/VI 1925³⁸ г[ода].

В заключении позвольте: 1) довести до вашего сведения, что в Вашей статье «Часописи Поділля»³⁹ допущена на стр[анице] 53 опечатка: на 4 строке снизу напечатано «Бібліотечних» вм[есто] «Бібліологічних» и 2) спросить Вас, не является ли упоминаемая среди членов Одесского библ[иографического] о[бщес]тва Стратиевская-Гроссман⁴⁰ родственницей Л. П. Гроссмана⁴¹?

Еще раз сердечно благодарю Вас за Ваше письмо.

Искренно преданный

Б. Боднарский [подпись]

P. S. Только что получил № 47 «Советской библиографии» с Вашей рецензией на I том указателя по истории СССР изд[анного] А[кадемией] н[аук]⁴². Не могу удержаться, чтобы не сказать о своем удовольствии, какое получил от Вашей талантливой статьи.

На стр[аницах] 101–103 «Советской библиографии» 1957, № 47 помещена рецензия⁴³ М. К. Деруновой⁴⁴ на книгу⁴⁵ Сокуровой⁴⁶ под ред[акцией] П. Н. Беркова⁴⁷. Не думаете ли Вы, что, вступая в такую⁴⁸ полемику с Берковым, Дерунова поступила не умно?

* Почему в Симферополь?

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 21–22 зв. Автограф. Лист.

№ 6: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1957.09.30

Дорогой Саул Яковлевич!

Ваше письмо об одесских библиографических обществах было мне в высшей степени полезно, так как, благодаря Вам, я получил, наконец, ответ на вопросы, которые все время оставались для меня не ясными.

Продолжая же работу над историей русской библиографии, я не мог успокоиться, чувствуя свою беспомощность. Вы сняли с меня эти вериги.

Поводом для настоящего моего письма было то, что мне показалось, что Вы недооценили той громадной помощи, которую Вы мне оказали.

Еще и еще раз приношу Вам, дорогой Саул Яковлевич, свою глубокую благодарность.

Душевно преданный Вам,

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3–3 зв. Автограф. Лист.

№ 7: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1958.08.04

Дорогой Саул Яковлевич!

Позвольте принести Вам искреннюю и глубокую благодарность за присылку Вашей рецензии на «Русскую периодич[ескую] печать (1895–1917)»⁴⁹.

Рецензия Ваша в высшей степени обстоятельная и справедливая. Ее ценность значительно увеличивается прекрасной предпосылкой о важности библиографии периодики и о неудовлетворительном состоянии у нас этого рода работ. В то же самое время совершенно убедительно показана односторонность библиографии изданий 1895–1917 г[одов], включившей издания, начавшие выходить с 1895 г[ода], но игнорировавшей издания, выходявшие с 1895 г[ода], если они начали выходить до этого года, благодаря чему выпали такие издания, как напр[имер] «Новое время» или «Русские ведомости», «Вестник Европы» и пр[очие] и пр[очие] и вместе с ними в персоналиях отсутствуют такие имена, как В. М. Соболевский⁵⁰ или «блаженной памяти» Грингмут⁵¹.

Также убедительно раскрыта, говоря мягко, вся неудовлетворительность «описаний», которые состоят из заглавий с присоединением маловразумительных аннотаций.

Можно было бы прибавить еще целый ряд библиографических неблагоприятных фактов: отсутствие в «именном указателе» целого ряда имен и отчеств, а также дат. (Между прочим, отсутствует дата рождения даже Ворошилова⁵², даты смерти Бубнова⁵³, Рубахина и др[угих]).

Неосведомленность авторов можно иллюстрировать примером «описания» журнала (дореволюционного) «Библиотекарь»⁵⁴, редактором которого показана некая Кулженская, а имя подлинного редактора – «души» всего библиотечного дела того времени П. М. Богданова⁵⁵ даже не упомянуто.

Пользуясь случаем, хочу еще поблагодарить Вас за информацию о Киевском сборнике Ю. А. Меженко, издававшемся б[иблиоте]кой Украинской Академии наук, где был напечатан доклад Меженко о национальной библиографии Украины и Ваша рецензия на «Историю русской библиографии» Н. В. Здобнова. Эту информацию я получил через⁵⁶ М. В. Рапопорт⁵⁷.

Остаюсь искренно и глубоко преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

Если случайно встретитесь с С. Я. Марлинским, прошу передать ему мой горячий привет и искренние пожелания здоровья.

Idem⁵⁸

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 4–5. Автограф. Лист.

№ 8: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.02.05

Дорогой Саул Яковлевич!

Вашим письмом Вы меня, как громом, поразили...

Может ли быть сомнение, что я предприму все, что в моих силах.

Сообщил Ю. В. Григорьеву^{*59}, виделся с И. М. Кауфманом⁶⁰, к советам которого прислушивается Тамамшев⁶¹.

Хочется верить, что книга выйдет и будет достойной памяти Марии Владимировны⁶².

Искренно и глубоко преданный

Б. Боднарский [подпись]

* На всякий случай сообщаю адрес Григорьева: Москва, Г-2. Староконюшенный переул[ок], д[ом] 45, кв[ртира] 1.

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 16. Автограф. Лист.

№ 9: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.03.23

Дорогой Саул Яковлевич!

Вчера мне звонил по телефону Ю. В. Григорьев и сообщил, что небезызвестный нам Тамамшев окончательно отклонил издание книги Марии Владимировны, о чем Ю. В. Григорьев счел своим долгом довести до Вашего сведения.

Таким образом, настоящее мое письмо, по-видимому, попадет в Ваши руки уже после того, как Вы будете в курсе всего дела.

Сказать больше того, что я говорил Вам при нашем личном свидании о нраве Тамамшева, я не могу.

Мне кажется, что остался единственный выход: действовать через какое-либо, м[ожет] б[ыть]⁶³, украинское издательство. Если бы понадобилось, я был бы готов подтвердить, что с работой Марии Владимировны был ознакомлен и нахожу, что по своим качествам работа эта⁶⁴ вполне заслуживает опубликования.

Говорю это с полной ответственностью, так как по просьбе Марии Владимировны внимательно читал ее работу.

На Тамамшева этот мой аргумент не действовал, и я был бы счастлив, если бы нашлось издательство, для которого мой голос не был бы «голосом вопиющего в пустыне».

Искренно и горячо преданный Вам и уважающий Вас

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 6–6 зв. Автограф. Лист.

№ 10: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.05.06

Дорогой Саул Яковлевич!

В ответ на Ваше письмо по поводу издания книги М. В. Рапопорт Одесской научной библиотекой считаю своим долгом сообщить, что одновременно с настоящим письмом я посылаю письмо и В. А. Загоруйко⁶⁵, убеждая его в целесообразности и даже необходимости такого издания.

Полагаю, что было бы весьма полезно, если бы Вы со своей стороны высказали Василию Андреевичу аналогичные соображения, убеждая его в том, что вышедшая в Л[енин]граде книга Кирпичевой не повлияла бы на успешное распространения книги М. В. Рапопорт.

С искренним приветом

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 7. Автограф. Лист.

№ 11: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.05.31

Дорогой Саул Яковлевич!

Как мне казалось, я достаточно убедительно доказал Василию Андреевичу, что издание труда Марии Владимировны было бы и с моральной точки зрения и с научно-библиографической очень уместным. Но мой адресат не счел нужным даже ответить мне...

Зная, что Ю. В. Григорьев имеет большое влияние на того самого Тамамшева, я пытаюсь убедить Григорьева в необходимости для Тамамшева⁶⁶ пересмотреть свое решение об издании книги Марии Владимировны...

С искренним приветом

Б. Боднарский [подпись]

P.S. Вспоминая, какую ценную услугу Вы оказали мне Вашей историко-библиографической консультацией о деятельности Одесского библиографического Общества, я позволяю себе обратиться с новым вопросом:

В истории библиографии Н. В. Здобнова (по 3-му изд. на стр[аницах] 462 и 528) сообщается, что проф[ессор] В. Н. Лигин⁶⁷ положил начало международному библиографическому общению России, от которой он в 1889 г[оду] был представителем на международном конгрессе по библиографии математики в Париже. Роль Лигина подтверждается и в статье Шафрановского и Со-рокина⁶⁸ в ж[урнале] «Советская библиография» (в № 47 на стр[анице] 54)⁶⁹.

Так как, однако, в названной статье датой международного конгресса по библиогр[афии] математики показан не 1889, а 1899 год, то я попытался «пересмотреть» вопрос об этом международном представительстве России.

Выяснилось на основании издания «Annuaire de la vie internationale» Vol[ue] I 1908–1909 (изд[анном] в Брюсселе, на стр[анице] 1023), что конгресс происходил не в 1899 г[оду], а в 1889, что дает право верить Здобнову, а не «Советской библиографии». Но в то же время фамилия проф[ессора] Лигина в числе членов конгресса вовсе не упоминается...

Так как Лигин был, кажется, профессором Одесского университета, то, может быть, Вам удалось бы открыть истину: был ли этот Лигин представителем на конгрессе математиков? и происходило ли это в 1889 г[оду] или в 1899?

Очень и очень прошу Вам извинить меня за причиняемое беспокойство

Idem

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 8–9. Автограф. Лист.

№ 12: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.06.21

Дорогой Саул Яковлевич!

Получил Ваше письмо и был огорчен, что причинил Вам столько хлопот с поисками профессора Лигина. Тем не менее, если представится Вам возможность найти документальное подтверждение факта участия Лигина в международном конгрессе по библиографии математических наук в Париже, буду Вам премного благодарен.

После беседы моей по поводу работы Марии Владимировны с Ю. В. Григорьевым я получил впечатление, что работа издательством отвергнута окончательно. Позиция же И. М. Кауфмана и мне представляется загадочной.

Искренно преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 15. Автограф. Лист.

№ 13: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.07.30

Дорогой Саул Яковлевич!

Как я Вам сообщал, я обратился к т[оварищу] Загурайко, убеждая его издать работу Марии Владимировны. Говорили ему об этом и Вы. Но он упорно и долго молчал, откуда я сделал вывод, что он на эту тему разговаривать не желает. И в друг неожиданно получаю от него письмо, в котором он очень благодарит меня «за заботу о судьбе работы» М[арии] В[ладимировны] и высказывает сожаление, что своими средствами библиотека ничего не может издавать, но что в виду организации при Укр[аинском] госполитиздате специальной Культурно-просветительной редакции он, Загурайко, хотел бы обратиться с предложением издания книги М[арии] В[ладимировны] в названное издательство. Но для этого надо иметь рукопись работы, которая находится в портфеле Тамамшева.

Заканчивает т[оварищ] Загурайко свое письмо просьбой посодействовать возврату рукописи.

Я уже несколько раз звонил Тамамшеву, но он не откликался; буду продолжать атаку, хотя почему-то мне кажется, что даже если Тамамшев соблаговолит отослать рукопись в библиотеку Загурайко, едва ли последует положительный результат. Во всяком случае, повторяю, я буду настоятельно просить Тамамшева отослать рукопись Загурайке.

Пользуясь случаем, хочу еще и еще раз поблагодарить Вас за Ваши хлопоты по вопросу об участии проф[ессора] Лигина на международном конгрессе математиков.

Не могу представить себе, что этого факта не было, раз так решительно об этом заявляет Н. В. Здобнов.

Примите, дорогой Саул Яковлевич, сердечный привет.

Искренно Ваш

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 24–24 зв. Автограф. Лист.

№ 14: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1960.08.10

Дорогой Саул Яковлевич!

Меня очень тронули на оттиске Ваши слова про мемога⁷⁰ о незабвенной Марии Владимировне.

Вами сказано «non multa, sed multum»⁷¹, и это глубоко восчувствует каждый, в чьи руки попадет оттиск.

С искренним приветом

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 17. Автограф. Лист.

№ 15: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1962.07.29

Дорогой Саул Яковлевич!

Я осведомлялся о Вашем адресе, потому что не был твердо уверен в том, что Вы живете на старой квартире. Теперь мне это ясно.

Хотел же я об этом точно узнать потому, что у меня есть намерение поднести Вам от имени Вашего покорного слуги, как редактора, посмертный труд Ник[олая] Вас[ильевича] Здобнова «Синхронистические таблицы русской библиографии 1700–1928»⁷².

Намерение мое имеет то основание, что Вы, не будучи профессиональным библиографом, подобно П. Н. Беркову, цените библиографию, как «index scientiae»⁷³.

Труд же Н. В. Здобнова, я убежден, привлечет Ваше внимание, как один из самых ценных трудов по библиографии нашего времени.

Едва ли нужно говорить, что интересно Ваше мнение о названном труде, как мнение подлинного ученого.

Душевно преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 10. Автограф. Лист.

№ 16: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1963.01.30

Дорогой Саул Яковлевич!

Прошу Вас принять мою глубокую благодарность за Ваш отклик на мою просьбу услышать Ваше мнение о «Синхронистических таблицах» Н. В. Здобнова. По поводу Вашего замечания о том, что по «Таблицам» и «Списку» «не всегда видно, что речь идет об издании, которое продолжало и впоследствии выходит» спешу высказать свои соображения о причинах этого.

«Таблица», как совершенно определенно отмечено не только в издании, но и в самом их заглавии, доведены только до 1928 г[ода], «Список» же охватывает материал до 1924 г[ода] (в этом сказывается «разрыв»).

Если взять Ваш пример – «Бібліолог[ічні] Вісті»⁷⁴, то показать в «Синхронистич[еских] таблицах» весь⁷⁵ период их (т[о] е[сть] журнала «Бібл[іологічні] Вісті») не возможно, так как этот журнал выходил до 1930 г[ода], а «Таблицы» доведена только до 1928 г[ода]. Таким обр[азом], соблюдая библиографическую точность следует отразить факт о том, что «Бібліол[огічні] Вісті» начали выходить в 1923 г[оду], но к году окончания составления «Таблиц» еще продолжали выходить. Отразить этот факт возможно только обозначением: «1923–», что и показано на стр[анице] 100 (в III колонке). Что касается обозначения в «Списке», то, поскольку «Список» охватывает период только до⁷⁶ 1924 года, приходится ограничиться датой 1923 г[ода], что и показано в «Списке» на стр[анице] 144.

Еще раз благодарю Вас за Вашу сердечную отзывчивость.

Искренне преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 18–18 зв. Автограф. Лист.

№ 17: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1963.04.02

Дорогой Саул Яковлевич!

Из Вашего письма я вижу, что в феврале Вы были в Москве, но, к глубокому моему огорчению, за массой дел не могли встретиться со мной.

В том же письме Вы сообщаете, что следующая Ваша поездка в Москву, как Вы надеетесь, не заставит себя долго ждать.

Вот тогда мы, как и я надеюсь, увидимся, чего бы я очень хотел, так как имел бы возможность побеседовать с Вами об одинаково интересующих нас делах. Кстати, Вы смогли бы информировать меня о судьбе рукописи М. В. Раппорт, о чем просил меня узнать Федор Филиппович Максименко⁷⁷.

Точно также Вы смогли бы рассказать мне о здоровье и проч[их] делах нашего друга Самуила Яковлевича Марлинского.

Итак, буду ждать и надеяться на встречу.

Душевно преданный

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 19. Автограф. Лист.

№ 18: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1963.04.14

Дорогой Саул Яковлевич!

Очень признателен Вам за сообщение о здоровье С. Я. Марлинского и о судьбе рукописи Марии Владимировны.

Адрес нашего друга Ю. А. Меженко: Киев, 28. Большая Китаевская ул[ица], д[ом] № 103, корп[ус] 2, кв[ртира] 45.

Так как Вы надеетесь в недалеком будущем быть в Москве и посетить меня, то сейчас обременять Вас своим писанием не стану, но об одном обстоятельстве считаю необходимым сказать.

Психология тяжело больных известна, а Юрий Алексеевич более, чем тяжело болен и поэтому приходится учитывать это, чтобы не сказать чего-либо, что могло бы нанести ему рану. (Его болезнь называется болезнью Паркинсона, трясутся руки и весь организм испытывает боль и страдание)...

Больше на эту тему писать не стану: *Sapienti sat*⁷⁸.

Я в несколько лучшем состоянии, чем Ю. А., но одолевают меня «отложение солей» и в не меньшей степени – старость.

Душевно преданный

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 20–20 зв. Автограф. Лист.

№ 19: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1965.06.18

Дорогой Саул Яковлевич!

Отвечаю на Ваше письмо с опозданием потому, что чувствую себя очень плохо, что, конечно, понятно при моем молодом возрасте...

Очень прошу Вас передать мою сердечную благодарность за память обо мне дорогому Самуилу Яковлевичу Марлинскому и искреннее пожелание ему скорейшего выздоровления.

Конечно, после его выздоровления я и сам напишу ему. Но было бы очень отратно, чтобы он не сомневался в моей любви и преданности.

Очень досадно, что сборник «Книга» медлит с печатанием Вашей статьи. Надеюсь, однако, что буду иметь удовольствия познакомиться с Вашим трудом.
Искренно Ваш

Б. Боднарский [подпись]
ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 23. Автограф. Лист.

№ 20: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1968, 01

Дорогой Саул Яковлевич!
Примите мое запоздалое приветствие и с 50-летием Октября и с Новым Годом.

Чувствую, что дни мои уже кончаются. Едва-едва держу в руках перо.

Искренно преданный Вам
Б. Боднарский [подпись]
ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 2. Поштова листівка.

Примітки

¹ Душенко К. В. Большая книга афоризмов. Изд. 7-е, испр. М. : Изд-во Эксмо, 2003. С. 588.

² Детальніше про С. І.-Я. Борового див.: Боровой С. Воспоминания. М. ; Иерусалим, 1993. 384 с. ; Андреев В. М., Чермошнцева Н. М. Саул Боровий: єврейський вектор історії України. Херсон ; Нікополь : СПД Фельдман О. О., 2010. 191 с. ; Историк-экономист С. Я. Боровой и проблемы современной истории экономики: к 110-летию со дня рождения С. Я. Борового (1903–2013) : монография / М. И. Зверяков [и др.]. Одесса : Бахва, 2013. 276 с. ; Левченко В. В. Коллизии Саула Борового при получении научных званий и степеней. *Евреи Европы и Ближнего Востока: культура и история, языки и литература*. СПб., 2018. С. 176–184 та ін.

³ Див.: Левченко В. В. Эпистолии О. Л. Вайнштейна к С. Я. Боровому: исторический источник истории жизни советских ученых 1940-х – 1970-х гг. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2018. Т. 23, вип. 2 (20). С. 45–97.

⁴ Див.: Левченко В. В. «Спасибо Вам за память. В наши грустные дни связь с людьми ценна...»: к истории переписки В. И. Пичеты и С. И.-Я. Борового. *Актуальные проблемы источниковедения: материалы 5-й Междунар. науч.-практ. конф. к 110-летию Витеб. ученой архив. комиссии (Витебск, 25–27 апр. 2019 г.)*. Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2019. С. 322–325.

⁵ Див.: Левченко В. В. «Очень тронули меня ваши теплые строки...»: эпистолии Л. П. Гроссмана С. И.-Я. Боровому. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2019. Т. 24, вип. 1 (21). С. 70–91.

⁶ Детальніше про Б. С. Боднарського див.: Заслуженный деятель науки Богдан Степанович Боднарский : статьи о его деятельности и список трудов / под ред. Ю. И. Масанова. М. : Изд-во ВКП, 1963. 52 с. ; Кирпичева И. К. Б. С. Боднарский – библиограф и человек (1874–1968). *Сов. библиография*. 1985. № 5. С. 54–63 ; Каратыгина Т. Ф. Б. С. Боднарский – лидер мирового библиотечно-информационного общества. *Библиография*. 2008. № 2. С. 79–81 ; Боднарский Богдан Степанович. *Отечественные библиографы и библиографоведы: указатель документальных источников и литературы о жизни и деятельности, 1917–2014* / Рос. гос. б-ка, Науч.-исслед. отд. библиографии ; [Г. Л. Левина, А. В. Теплицкая, при участии Н. И. Трофимовой]. М. : Пашков дом, 2015. С. 84–89 ; Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ ст. – 1941 р.) : матеріали до бібліог. слов. / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ : НБУВ, 2017. С. 55–56 та ін.

⁷ Лисовский С. С. Богдан Степанович Боднарский. *Биобиблиографические материалы, собранные в 1913–1914 Э. А. Вольтером*. Петроград : Тип. Имп. акад. наук, 1915. С. 7–12.

⁸ Див.: Левченко В. В. Наукове співтовариство одеських істориків першої половини ХХ століття крізь призму генераційних процесів: теоретичний аспект. *Позитивізм: рефлексії щодо класичної*

моделі історіописання : матеріали круглого столу (Харків, 29 листоп. 2016 р.). Харків : Апостроф, 2016. С. 220–230 ; Його ж. Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж.* Київ, 2016. Вип. 14. С. 157–176 ; Його ж. Генерації одеських вчених-істориків 1920–1944 рр.: ідентифікація, склад, особливості. *Сугдей. зб.* 2019. Вип. 2 (VIII). С. 404–427 та ін.

⁹ Див.: Левченко В. В. Одеський гуманітарно-суспільний інститут (1920–1921): до питання спадкоємності традицій університетської освіти. *Зап. іст. ф-ту*. Одеса, 2008. Вип. 19. С. 210.

¹⁰ Див.: Рейсер С. А. Хрестоматия по русской библиографии с XI века по 1917 г. М. : Госкультпросветиздат, 1956. С. 301 ; Музичко О. Є. Одеські бібліографічні товариства в науковому та громадському житті першої третини XX ст. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2009. Т. 14, вип. 19. С. 121.

¹¹ Марлінський Самуїл Якович (1901–19??) – радянський історик, кандидат історичних наук (1950), член ВКП(б) (1943), станом на 1952 р. старший викладач кафедри марксизму-ленінізму Одеського державного учительського інституту.

¹² Здобнов Н. В. История русской библиографии от древнего периода до начала XX века. М., 1944. Т. 1 ; 1947. Т. 2.

¹³ Здобнов Микола Васильович (1888–1942) – радянський бібліограф, автор «Истории русской библиографии до начала XX века» (вийшло три видання).

¹⁴ Меженко Юрій Олексійович (1892–1969) – радянський бібліограф, бібліотекознавець, книгознавець, колекціонер і літературознавець.

¹⁵ Здобнов Н. В. История русской библиографии от древнего периода до начала XX века. 2-е изд. М., 1951.

¹⁶ *A priori* (лат.) – заздалегідь відоме знання.

¹⁷ Рейсер Соломон Абрамович (1905–1989) – радянський бібліограф, літературознавець, текстолог, фахівець в області палеографії нового часу, доктор філологічних наук (1956), професор.

¹⁸ Рейсер С. А. Хрестоматия по русской библиографии с XI века по 1917 г. М. : Госкультпросветиздат, 1956. 448 с.

¹⁹ Підкреслено автором. Одесское библиографическое общество при Императорском Новороссийском университете (1911–1920).

²⁰ «Известия Одесского библиографического общества при императорском Новороссийском университете» (1911–1916) – серіальне видання.

²¹ «Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі» (1928–1930) – серіальне видання.

²² «И» дописано зверху.

²³ *Pro domo sua* (лат.) – на захист себе і своїх справ.

²⁴ Слово дописано зверху.

²⁵ Линниченко Иван Андрійович (1857–1926) – російський історик, славіст, археограф, педагог. Професор (1895), член-кореспондент Імператорської Санкт-Петербурзької (1913) і Краківської академій наук. Голова Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1919).

²⁶ Комаров Богдан Михайлович (1882–1975) – український бібліограф, публіцист, лексикограф, природознавець. У Президії Українського бібліографічного товариства в Одесі по чергово займав різні посади: секретар (1925–1927), заступник голови (1927–1928), голова (1928–1930).

²⁷ Лазурський Володимир Федорович (1869–1947) – руський історик літератури, літературознавець, філолог, педагог. Секретар Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1920) і Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922). Голова Президії Українського бібліографічного товариства в Одесі (1925–1927).

²⁸ Підкреслено автором.

²⁹ Варнеке Борис Васильович (1874–1944) – російський і радянський філолог-класик, антикознавець, історик театру. У структурах Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1920), Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922) та Українського бібліографічного товариства в Одесі (1925–1930) керуючих посад не займав.

³⁰ Підкреслено автором.

³¹ Підкреслено автором.

³² Дерibas Олександр Михайлович (1856–1937) – красзнавець, історик, бібліограф, журналіст. Виконуючий обов'язки голови Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922).

³³ Підкреслено автором.

³⁴ «И» дописано зверху.

³⁵ Підкреслено автором.

³⁶ Підкреслено автором.

³⁷ Підкреслено автором.

³⁸ Підкреслено автором.

³⁹ Боровий С. Часописи Поділля. *Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі*. 1928. Ч. 1. С. 52–54.

⁴⁰ Стратівська-Гроссман С. С. – випускниця словесного відділення історико-філологічного факультету Одеських вищих жіночих курсів. Чи перебувала в родинних відносинах з Л. П. Гроссманом встановити не вдалося.

⁴¹ Гроссман Леонід Петрович (1888–1965) – російський і радянський літературознавець, письменник, доктор філологічних наук, професор.

⁴² История СССР : указатель советской литературы за 1917–1952 гг. [Т. I] : История СССР с древнейших времен до вступления России в период капитализма / Акад. наук СССР ; [отв. ред. К. Р. Симон]. М. : Изд-во АН СССР, 1956. 725 с.

⁴³ Дерунова М. К. Труды по библиографии русской библиографии. *Советская библиография*. 1957. Вип. 47. С. 101.

⁴⁴ Дерунова Марія Костантинівна (1903–1993) – бібліограф, завідувача Російською державною бібліотекою.

⁴⁵ Сокурова М. В. Общие библиографии русских книг гражданской печати, 1708–1955 : аннотир. указ. Изд. 2-е, перераб. и доп. Л., 1956. 283 с.

⁴⁶ Сокурова Міліца Венедиктівна (1895–1975) – радянський бібліограф і бібліографознавець, старший науковий співробітник з бібліографії Державної публічної бібліотеки (1956).

⁴⁷ Берков Павло Наумович (1896–1969) – радянський літературознавець, бібліограф, книгознавець, джерелознавець, історик літератури. Доктор філологічних наук (1936), член-кореспондент Академії наук СРСР (1960).

⁴⁸ Слово дописано зверху.

⁴⁹ Русская периодическая печать (1895 – октябрь 1917) : справочник. М. : Политиздат, 1957. 352 с.

⁵⁰ Соболевський Василь Михайлович (1846–1913) – російський публіцист, редактор-видавець газети «Русские ведомости».

⁵¹ Грингмут Володимир Андрійович (1851–1907) – російський політичний діяч, історик і публіцист. Головний редактор газети «Московские ведомости».

⁵² Ворошилов Климент Єфремович (1881–1969) – російський революціонер, радянський військовий, державний і партійний діяч.

⁵³ Бубнов Андрій Сергійович (1884–1938) – російський революціонер, радянський партійний, державний і військовий діяч.

⁵⁴ Журнал «Библиотекарь» – перше руське професійне видання засноване 1910 р. та існує до сьогодні. З 1923 р. – «Красный библиотекарь», з 1946 р. – «Библиотекарь», з 1992 р. – «Библиотека».

⁵⁵ Богданов Павло Михайлович (1871–1919) – російський бібліотекознавець і бібліограф. Видавець і редактор першого щоквартального фахового журналу «Библиотекарь» (1910–1915).

⁵⁶ Слово дописане зверху.

⁵⁷ Рапопорт Марія Володимирівна (1893–1959) – радянська бібліотекознавець і бібліограф. Працювала в Одеській державній науковій бібліотеці (1931–1959).

⁵⁸ *Idem* (лат.) – те саме.

⁵⁹ Григор'єв Юрій Володимирович (1899–1973) – радянський бібліотекознавець, книгознавець і педагог.

- ⁶⁰ Кауфман Ісаак Михайлович (1887–1971) – радянський книгознавець.
- ⁶¹ Тамамшев Є. Г. – редактор одного з видавництв РРСФР.
- ⁶² Рапопорт Марія Володимирівна. Про неї див. вище.
- ⁶³ Останні два слова дописані зверху.
- ⁶⁴ Слово дописане зверху.
- ⁶⁵ Загоруйко Василь Андрійович (1902–1975) – у 1950–1962 рр. директор Одеської державної наукової бібліотеки імені О. М. Горького.
- ⁶⁶ Останні два слова дописані зверху.
- ⁶⁷ Лігін Валеріан Миколайович (1846–1900) – російський математик і механік, доктор прикладної математики, професор. Міський голова Одеси.
- ⁶⁸ Б. С. Боднарський помилково вказав прізвище Соркіна як Сорокіна.
- ⁶⁹ Шафрановський К. И., Соркин А. М. Бюро международной библиографии при Петербургской академии наук. *Сов. библиография*. 1957. Вып. 47. С. 54–60.
- ⁷⁰ *Pro memoria* (лат.) – для пам'яті, в пам'ять про що-небудь.
- ⁷¹ *Non multa, sed multum* (лат.) – небагато, але багато.
- ⁷² Здобнов Н. В. Синхронистические таблицы русской библиографии 1700–1928 со списком важнейших библиографических трудов : материалы для истории русской библиографии / под ред. Б. С. Боднарского. М. : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1962. 192 с.
- ⁷³ *Index scientiae* (лат.) – індекс науки.
- ⁷⁴ «Бібліологічні вісті» – фаховий науковий журнал, що видавався Українським науковим інститутом книгознавства в 1923–1930 рр.
- ⁷⁵ Підкреслено автором.
- ⁷⁶ Підкреслено автором.
- ⁷⁷ Максименко Федір Пилипович (1896–1983) – український бібліотекар, бібліограф, книгознавець. У 1950–1974 рр. працював заступником директора бібліотеки Львівського університету.
- ⁷⁸ *Sapienti sat* (лат.) – розумному досить.

Список використаних джерел та літератури:

1. Б. К. Українське бібліографічне товариство в Одесі / Б. К. // Бібліол. вісті. – 1926. – № 1. – С. 77–78.
2. Боровий С. Часописи Поділля / С. Боровий // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. – 1928. – Ч. 1. – С. 52–54.
3. Державний архів Одеської області : путівник / упоряд. В. Ф. Онопрієнко ; наук. ред. Л. Г. Білоусова. – Одеса, 2012. – Вип. 1 : Фонди особового походження. – 292 с.
4. Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі / ред.: К. Копержинський, Б. Комаров, П. Марков. – Одеса, 1928. – Ч. 1. – 63 с.
5. Устав Одесского библиографического общества при Императорском Новороссийском университете. – Одесса, 1911. – 15 с.

References

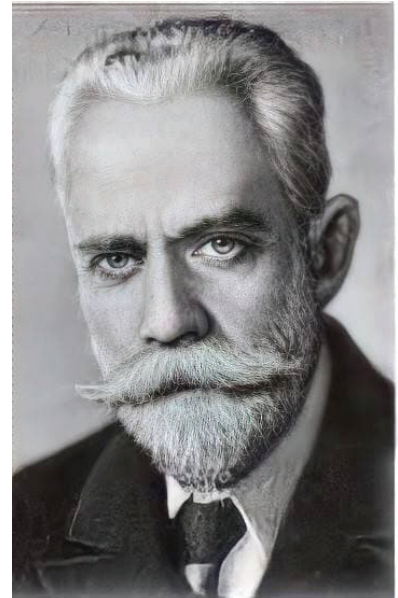
- [1]. B. K. Ukrainiske bibliografichne tovarystvo v Odesi [Ukrainian Bibliographic Society in Odessa]. *Bibliolohichni visti* [Bibliological news]. 1926, no 1, pp. 77–78.
- [2]. Borovy S. Chasopysy Podillia [Magazines of Podillya]. *Zapysky Ukrainskoho bibliografichnoho tovarystva v Odesi* [Memoirs of the Ukrainian Bibliographic Society in Odessa]. 1928, Pt. 1, pp. 52–54.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti: putivnyk [The State archives of Odessa region: guide-book]. Odessa, 2012, vol. 1: Fondy osobovoho pokhodzhennia [Funds of the special origin], 292 p.
- [4]. *Zapysky Ukrainskoho bibliografichnoho tovarystva v Odesi* [Memoirs of the Ukrainian Bibliographic Society in Odessa]. Odessa, 1928, Pt. 1, pp. 63.
- [5]. *Ustav Odesskogo bibliograficheskogo obshchestva pri Imperatorskom Novorossiyskom universitete* [Charter of the Odessa Bibliographic Society at the Imperial Novorossiysk University]. Odessa, 1911, 15 p.

Надійшла 14.02.2021 р.

Ілюстрації

*Саул Ізраїль-Янкелевич Боровий
(1903–1989)*

*Богдан Степанович Боднарський
(1874–1968)*